

Andrzej Chwalba, *Legiony Polskie 1914–1918*,
Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2018, ss. 375

Profesor Andrzej Chwalba należy do grona wybitnych badaczy dziejów najnowszych zarówno w odniesieniu do historii Polski, jak też powszechnej. Dotychczasowa historiografia zgromadziła mnóstwo naukowych monografii i artykułów poruszających tematykę Legionów Polskich lat 1914–1918¹. Rocznicę, zwłaszcza setną, stanowią pretekst do napisania kolejnych prac, jak miało to miejsce w roku 2014. Przypadała wówczas setna rocznica wymarszu Pierwszej Kompanii Kadrowej oraz Powstania Legionów Polskich. Z tej okazji na rynku wydawniczym pojawiła się między innymi popularna książka Jana Tadeusza Nowaka zatytułowana *Szlak bojowy Legionów Polskich*. Praca, przeznaczona dla szerokiego grona odbiorców, przygotowana została w formie kalendarium. Jest znakomitym opisem szlaku bojowego Legionów z wyszczególnieniem kluczowych bitew, bojów i potyczek wszystkich trzech Brygad. Uzupełniona trafnymi cytatami zapisywanych na bieżąco wspomnień uczestników zmagania wojennych, stanowi cenne źródło podstawowych informacji związanych z frontową walką żołnierzy legionowych². Napisana w równie przystępny sposób, lecz obejmująca także inne sfery wojennego życia legionistów, publikacja Andrzeja Chwalby wydana została w roku obchodów setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości.

Poprzez wyeksponowanie wątków wykraczających poza czysto frontowe zmagania żołnierzy legionowych, Autor starał się jak najdobitniej ukazać czytelnikom istotę czynu legionowego. Jak słusznie zauważa, wiedza o żołnierzach legionowych i o ich wkładzie w realizację polskich dążeń niepodległościowych szczególnie wśród młodzieży nie jest zadowalająca. Potwierdzeniem tego niepokojącego zjawiska jest sondaż przeprowadzony na potrzeby niniejszej publikacji w dwóch krakowskich liceach ogólnokształcących (s. 5). Uczniowie będący mieszkańcami Krakowa – miasta, w którym Legiony narodziły się i z którego wyruszyły na swój szlak bojowy, często nie byli w stanie udzielić prawidłowych odpowiedzi na, zdawałoby się, dość proste pytania. Co zatrażające, większość z nich utożsamiała Legiony Polskie lat 1914–1918 z wydarze-

¹ Do najważniejszych publikacji należą: S. Czerep, 2007; K. Filipow, M. Klimecki, 2014; J.M. Majchrowski, 2014; W. Milewska, J.T. Nowak, M. Zientara, 1998; M. Wrzosek, 1990; W. Wysocki, W. Cygan, J.J. Kasprzyk, 2014; Z. Girzyński, J. Kłaczek, 2018.

² J.T. Nowak, 2014, s. 10–11.

niami oraz z bohaterami innych epok historycznych. Kierując się powyższymi spostrzeżeniami, uczyony postanowił nadać książce postać popularnej pod względem treści syntezy, opracowując ją w formie naukowej rozprawy (s. 6).

Granice chronologiczne omawianych zagadnień wyznaczają zawarte w tytule lata 1914–1918. Zdaniem Autora historia Legionów dobiegła końca w marcu 1918 roku wraz z wejściem II Brygady w skład II Korpusu Polskiego w Rosji, co wiązało się z utratą jej dotychczasowej tożsamości (s. 7). Jest to cezura właściwa, ponieważ istnienie Legionów tak naprawdę nie zakończyło się wraz z nastaniem kryzysu przysięgowego w lipcu 1917 roku, jak to niejednokrotnie sugeruje literatura. Przebywający za drutami Szczypiorna żołnierze i podający się za podoficerów niektórzy oficerowie, za wszelką cenę starali się podtrzymać taką samą organizację, jaka obowiązywała w Legionach (s. 157). Doskonale zdawali sobie sprawę, że w odpowiednim momencie staną się podstawą odradzającej się armii polskiej. II Brygada, która jako ostatnia opuszczała plac boju, choć pod wieloma względami różniła się od I i III Brygady, stanowiła integralną część Legionów Polskich.

Swoją publikacją Andrzej Chwalba przypomina, że historia Legionów nie sprowadza się wyłącznie do heroicznego boju żołnierzy polskich z bronią w rękę i ich sukcesów wojennych. Rozpatruje ją przede wszystkim z perspektywy szeroko pojętych niepodległościowych aspiracji legionistów, równocześnie zwracając uwagę na wydarzenia i zjawiska pojawiające się niejako na uboczu działań militarnych. Wskazuje na to już sama konstrukcja pracy. Książka podzielona została na dwie główne części. Pierwsza, napisana w układzie chronologicznym, przedstawia militarną stronę historii Legionów. Ujęta w sposób problemowy część druga porusza kwestie społeczne codziennego życia żołnierzy legionowych.

Przedstawiając zmagania frontowe legionistów, autor odchodzi od opatrzonego dokładnymi datami kronikarskiego opisu poszczególnych bitew i potyczek. Ukazując bohaterską walkę, hart ducha i wytrwałość żołnierzy, bierze pod uwagę warunki okopowego życia i zakwaterowania (s. 82, 76), stan umundurowania i uzbrojenia (275, 277), jak również warunki terenowe i atmosferyczne (s. 52, 77), w jakich przyszło im toczyć boje. Podkreśla zarazem znaczenie niejasnej wówczas sytuacji politycznej. Legioniści bardzo długo walczyli ze świadomością braku awansu sprawy polskiej w polityce państw sprzymierzonych (s. 49) oraz w tle toczących się z tego powodu sporów Komendanta Józefa Piłsudskiego z władzami austriackimi i z polskimi lojalistami (s. 18). Podnosząc te ważne problemy Autor ujawnia, w jakim stopniu różne czynniki rzutowały na nastroje legionistów i wykazuje, że na ich motywację do dalszej walki wpływały nie tylko sukcesy na polu bitwy.

W drugiej części Autor stara się ukazać legionistów nie tylko jako żołnierzy, lecz także jako zwykłych ludzi, podkreślając zarazem rolę, jaką mieli oni do spełnienia w ówczesnym społeczeństwie. Dlatego wiele uwagi poświęca zjawisku przenikania idei legionowej i niepodległościowej w szeregi społeczeństwa polskiego, które w większości nie wierzyło już w skuteczność jakiegokolwiek zbrojnego wystąpienia. Dokonując bardzo ciekawych analiz, próbuje między

innymi określić stopień zróżnicowania społecznego legionistów (s. 217) oraz ustalić, z jakich pobudek wstępowali oni w szeregi odradzającego się Wojska Polskiego (225). Na tej podstawie wyjaśnia również znaczenie składu społecznego Legionów zarówno w odniesieniu do działań frontowych (s. 243), jak i promocji czynu legionowego (s. 217). Można się także dowiedzieć, dlaczego o akcesie do Legionów decydowały nie tylko racje ideowe i co powodowało, że bezideowcy z czasem stawali się świadomymi celów swojej służby żołnierzami (s. 229). Wszelkie tego typu analizy ułatwiają udzielenie odpowiedzi na pytanie, dlaczego Legiony były wojskiem pod tak wieloma względami wyjątkowym i co takiego odróżniało je od innych armii biorących udział w pierwszej wojnie światowej (s. 242). Jest to klucz do zrozumienia fenomenu, jakim było skuteczne wypromowanie czynu niepodległościowego wśród biernych i zniechęconych do walki Polaków.

Książka zawiera interesujące przykłady propagowania idei niepodległościowej. Autor pokazuje, że czyniono to na rozmaite sposoby i przy niemal każdej nadarzającej się okazji, jak w przypadku organizowania przez oficerów czasu wolnego dla stacjonujących po wsiach i małych miasteczkach żołnierzy (s. 324). Zwraca uwagę, że legioniści swój wolny czas, jaki przysługiwał im po trudnych zmaganiach frontowych i szkoleniach, przeznaczali nie tylko na banalne rozrywki. Efekty jego zagospodarowania chociażby w postaci różnego rodzaju występów artystycznych czy zawodów sportowych mogła podziwiać także miejscowa ludność, co bardzo pozytywnie wpływało na ogólny wizerunek żołnierzy legionowych (s. 328, 331). Było to w dużej mierze zasługą sporej grupy utalentowanych artystów, którzy zasilili szeregi Legionów. Autor doskonale wyeksponował ich nieocenioną rolę w popularyzacji czynu legionowego (s. 345, 347). Podkreśla zarazem nadzwyczajny wysiłek propagandowy w tym zakresie, jakiego dokonał Departament Wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego (DW NKN) (s. 344). Andrzej Chwalba stara się również określić dynamikę rozwoju różnych organizacji i stowarzyszeń obywatelskich, w tym także kobiecych, mających na celu udzielenie legionistom wszelkiego możliwego wsparcia. Ustala, które zabory pod tym względem były bardziej, a które mniej aktywne oraz z jakich terenów pomoc nadchodziła najczęściej (s. 335, 343). W ten sposób ukazuje, jak dalece idea niepodległościowa spotykała się z pozytywnym odbiorem społecznym.

Istotnym wątkiem poruszonym przez Autora na łamach niemal całej pracy są różnice, jakie w trakcie toczonych walk zarysowywały się pomiędzy legionistami służącymi w I Brygadzie, a tymi przynależącymi do II Brygady. Obok elementów umundurowania, organizacji szkolenia, relacji oficerów z żołnierzami, podejścia do wykonywania rozkazów wydawanych przez dowództwo wojsk austriackich, stosunku do religii, autor wskazuje na racje polityczne i ideowe związane z realizacją programu niepodległościowego (s. 257–260). Stanowiły one podłoże większości zatargów i nieporozumień, dodatkowo podsycanych przez austriackie kierownictwo wojskowe, które na różne sposoby starało się utrudnić legionistom upominanie się o sprawę polską, o czym autor niejednokrotnie wspomina (s. 46, 258). Sytuacja ta uniemożliwiała wypracowanie wspólnej stra-

tegie działań wszystkich trzech brygad (III Brygada opowiedziała się po stronie I Brygady). Autor słusznie stwierdza, że konflikty te wpłynęły na strukturę życia politycznego w odrodzonej już ojczyźnie. Jego zdaniem poznanie istoty napięć i sporów, jakie zrodziły się pomiędzy politykami, którzy walczyli wcześniej w szeregach trzech różnych Brygad Legionów, jest punktem wyjścia do głębszego zrozumienia sposobu funkcjonowania przedwojennego Państwa Polskiego i polityki wojennej w latach 1939–1945 (s. 7). W ten sposób Andrzej Chwalba podpowiada nową perspektywę, z jakiej należałoby podjąć dalsze badania nad okresem Drugiej Rzeczypospolitej.

Autor nie pomija również kwestii dotyczących zaprowiantowania (s. 287), opieki medycznej (s. 299), posługi religijnej legionowych kapelanów (s. 310) czy stosunku duchowieństwa z Galicji oraz Królestwa Polskiego do legionistów i ich idei (s. 313). Pokazuje, w jakim stopniu problemy związane z – pozornie mniej istotnymi sprawami – niekorzystnie odbijały się na morale wojska. Zwraca także uwagę na różne patologie, jakie występowały w Legionach. Podaje przykłady negatywnych zachowań legionistów – co prawda skromnej ich mniejszości, niemniej jednak utożsamianych z całością odradzającego się Wojska Polskiego (s. 250, 351). Dotyka w ten sposób czarnej legendy Legionów, starając się jednocześnie wyjaśnić, dlaczego ostatecznie zwyciężyła pamięć o ich czynie.

Lektura książki pozwala zauważyć również pewien niedostatek. Przedstawiając narodziny oddziałów strzeleckich (s. 11) Autor pomija fakt, że jako pierwszy granice zaborów przekroczył siedmioosobowy patrol pod dowództwem Władysława Beliny-Prażmowskiego, czyniąc to kilka dni przed wyruszeniem Pierwszej Kompanii Kadrowej z krakowskich Oleandrów. Na kolejnych stronach książki wspomina jedynie, że wydarzenie to zapoczątkowało powstanie kawalerii legionowej (s. 283). Nie zawarł jednak nawet krótkiej informacji na temat patrolu i jego symbolicznego znaczenia jako pierwszego oddziału odradzającego się Wojska Polskiego.

Na potrzeby wydawnicze oraz ze względu na syntetyzujący charakter pracy, bibliografia oparta została wyłącznie o opracowania książkowe i rozprawy. Autor nie pominął jednak żadnej z kluczowych monografii. Umiejętne zestawienie dotychczas opracowanego materiału badawczego oraz właściwy dobór treści dotyczących poruszanych przez historyka zagadnień sprawiają, że jego publikacja stanowi pokaźny zasób wiedzy na temat Legionów.

Oprócz starannie uporządkowanej bibliografii, książka posiada indeks nazwisk oraz dobrze opisane i odpowiednio dobrane do treści fotografie. Dodatkową zachętą do lektury jest estetyczna, twarda okładka oraz wyraźny druk na solidnym papierze. Co prawda w tekście pojawiają się gdzieniegdzie literówki i połączone wyrazy, ale nie ma to większego wpływu na prawidłowy odbiór treści. Pewną niedogodność stanowi natomiast brak wykazu skrótów oraz przypisów, co może utrudniać poszukiwania osobom prowadzącym badania.

Syntetyczna a zarazem kompletna historia Legionów Polskich, jaką przedstawia Andrzej Chwalba, traktuje o ludziach, którzy – podejmując się swego rodzaju misji – od samego początku mieli jasno określony cel i pomimo wielu

(nieprzewidzianych nieraz) przeciwności losu, w żadnym wypadku nie zamierzali od niego odstąpić. Książka przede wszystkim ukazuje całościowy wkład Legionów w odzyskanie przez Polskę niepodległości. Eksponuje przy tym wiele innych wartości, jakie swoją postawą legioniści wnieśli w życie społeczne i kulturalne Drugiej Rzeczypospolitej. Wartości te mają niemały wpływ również na teraźniejszość. Publikację Andrzeja Chwalby można polecić zarówno młodzieży uczącej się, jak i zawodowym historykom oraz wszystkim czytelnikom, którzy chcieliby uzupełnić swoją wiedzę na temat najnowszych dziejów ojczyzny i lepiej zrozumieć współczesne życie społeczne. Lektura książki może przy okazji wyjaśnić czytelnikom, dlaczego zagadnienie Legionów Polskich nieodzownie towarzyszy rocznicom niepodległościowym, pozwalając zarazem zgłębić rangę obchodzonego w 2018 roku święta.

*Artur Kasprzyk**

* Artur Kasprzyk, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, e-mail: kacper.up@onet.pl

Bibliografia

- Czerep S., 2007, *II Brygada Legionów Polskich*, Warszawa.
- Filipow K., Klimecki M., 2014, *Legiony Polskie. Dzieje bojowe i organizacyjne*, Warszawa.
- Girzyński Z., Kłaczek J. (red.), 2018, *Nie wierząc nam, że chcieć to móc! Legiony i ich wpływ na sprawę polską w latach 1914–1918*, Toruń.
- Majchrowski J.M., 2014, *Pierwsza Kompania Kadrowa. Portret oddziału*, Kraków.
- Milewska W., Nowak J.T., Zientara M., 1998, *Legiony Polskie 1914–1918. Zarys historii militarnej i politycznej*, Kraków.
- Nowak J.T., 2014, *Szlak bojowy Legionów Polskich. Wydanie pamiątkowe z okazji 100. rocznicy wymarszu I Kompanii Kadrowej 1914–1918*, Kraków.
- Wrzosek M., 1990, *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej 1914–1918*, Warszawa.
- Wysocki W., Cygan W., Kasprzyk J.J., 2014, *Legiony Polskie 1914–1918*, Warszawa.